

“Nagy köténye volt, sokan elfértek alatta”

Eller Pálné, született Zierkelbach Mária százéves lenne

Ha Eller néni történelmileg nem olyan szerencsétlen időben él, hanem például napjainkban, egykor százötven budaörsinek munkát adó kötődéje akár országos vagy nemzetközi hálózattá is kinőhetne volna magát – mondja egy régi, családi ismerősöm. A nagymamáról beszélt, ami magánügy, de id. Eller Pálné, szül. Zierkelbach Mária – akitől még életében elvették mindazt, amit a semmiből teremtett – története mégsem az, hiszen annyiféle pozitív és szomorú tanulságot hordoz.

Rendszeres olvasóink tudják, hogy a lap tizenegy éve alatt soha nem hozokdátam elő családunk történetét. Most, decemberben mégis rossz érzés fogott el, amikor rájöttem, hogy apai nagymamám, id. Eller Pálné, szül. Zierkelbach Mária éppen százéves lett volna 2002. december 2-án. Nem emlékezünk meg róla, pedig már egy éve kikerestetem a levéltárban dr. Árvay József feljegyzését.

„A magyar ipar” 1941-es kiadásában, a 42. oldalon így írt: „Eller Pálné – kötőmester, géphurkoló üzeme Budaörs, Petőfi utca 21. Iparát Budapesten, az Expressz kötődében tanulta ki, majd a főváros nagyobb gyáraiban fejlesztette tovább szaktudását. Ő honosította meg Budaörsön a kötszővőipart. 1934-ben önállósította magát. Kisipari úton, kézi erővel termel. Átlag 20-25 munkásnak nyújt megélhetést. Főleg a sporthoz szükséges kötöttáruk készítésével foglalkozik.”

Negyvenévesen a csúcson

Három gyermeke közül – hárminc éve immár egyetlen élő – nagynéném, Sidó Gézáné, született Eller Gertrúd visszaemlékezései szerint az üzemet már 1940-ben átköltöztette egy jóval nagyobb házba, a József főherceg utca 22-be (ez a mai kultúrház helyén állt), és egy 1942-es dokumentum tanúsága szerint akkor már százötvenen dolgoztak nála. Ha utána számolnak, ő maga nem volt több, mint negyvenesztendő. Én, az unokája, már most is három évvel idősebb vagyok. S azelőtt, hogy ehhez a cikkhez elkezdtem anyagot gyűjteni, szinte csak arra emlékeztem,

amikor a mama 1972-ben, feladva ragaszkodását az élethez, a sokadik agyvérzésben meghalt. Még abban az esztendőben eltemettük édesapámat is, ifj. Eller Pált, 36 évesen. Azok a „pázli-nénik” (pázli svábul néni jelent), Lizi, Léni, Rézi, Náni és a többiek, akik a hatvanas években, nagy svábszoknyáikban, fekete kötényükben hetente többször is megfordultak nálunk, összesúgtak a temetésen: de jó, hogy Mídi pázli (Mariska néni) ezt már nem érthette meg.

Keresetéből újabb gépeket vett

De hogy is kezdődött mama története? Eller Pál és Zierkelbach Mária már 1922–23-ban ismerte és szerette egymást. Ám mindketten komoly tervekkel indultak az életnek, ezért Pali, mint ügyes kezű lakatos, Franciaországba ment dolgozni, öt évre, Mariska pedig kötőipari szakmunkás lett. A keresetét azonban nem új ruhákra vagy más cifraságokra költötte,

hanem megvette magának az első saját kötőgépet – természetesen kézi hajtású gépekről van szó, hiszen a húszas években járunk –, és az első géppel megkeresett bevételt újabb gép beszerzésére fordította, a másodikét megint újabbakra. Ahogy a levéltári bejegyzésben is olvasható, hamarosan önállósította magát. Amikor 1928-ban Pali hazajött, kettejük spórolt pénzéből megvették a Petőfi utcai házat. Ekkor mintegy hárminc helyi asszony és lány kapott Elleréknél munkát, akik különösen annak örültek, hogy nem kellett a többiekhez hasonlóan naponta begyalogolniuk dolgozni Pestre.

A fonalat Kaposvárról hozatták, a Csizmadia családtól. Ennek a történet görgetésében nagy a jelentősége, ugyanis ez az ismert, régi magyar család ebben az időben kitagadta legidősebb fiát, mert zsidó lányt vett feleségül. Csakhogy amikor megszületett az unoka, a szülők megbánták ezt, ezért azt ajánlották

Elleréknek, hogy vegyék meg közösen a fő utca egyik legszébb házát, és ott a fiatal Csizmadiaékkal közösen folytassák az ipart. Mariska ugyan nem szeretette a közösödést, de kiszámolta, hogy ha minden a terve szerint alakul, egy-két éven belül összejöhet annyi pénz, hogy kivásárolja a tulajdonostársat. Ez még 1940-ben gyakorlatilag meg is történt – legalábbis a ma élők így tudják –, de tekintettel a történelmi helyzetre, jobbnak látták nem bolygatni a hivatalos papírokat. Mindenesetre 1947-ben a magyar állam kisajátította a házat a partizán szövetség részére. Mivel azonban a nagymamám a korábbi években többször is bizonyította, hogy „jó hazafi” (a Vöröskereszt alapító tagja volt, a háború alatt pincéje óvóhely volt és menekülteket bújtatott, amiért jóval később, 1970-ben kitüntették a parlamentben), nem az utcára került – a családi tragédiák folytán immár csak – két gyerekével, munkásaival és a kötőgépekkel, hanem kapott egy nagyságrendekkel szeélyebb, de mégis csak lakható csereingatlant, a mai Szabadság út 11. alatt található házat. (Ez volt a családi házunk 1994-ig, amikor eladtuk.)

A háború után nagymamám első gondolata az volt, hogy fel-

adja az ipart. Hiszen a nagyházban dolgozó százötven munkásának többségét kitelepítették Németországba. Ő maga is csak számos kilincselésnek és határozott fellépésének köszönhette, hogy itthon maradt. Mert persze, „jó hazafiság” ide, vagy oda, voltak azért olyan „jó akarói”, akik szemet vetettek a maradékaiban meglévő vagyonára, és 14 éves lányát és 11 éves fiát felírták arra a bizonyos listára, mint „hazaárulókat”. Gondolják csak el, milyen napokat élhetett meg az az asszony, aki nem sokkal ezelőtt, 1945-ben veszítette el egy ostoba baleset után, egy felelőtlen orvos miatt, hosszan betegeskedő, fiatal férjét, majd 1946-ban édesanyját, és egy ugyancsak ostoba megfázás miatt legidősebb, serdülő lányát?! Törődtek volna önök a helyében azzal a megmaradt húsz-huszonöt munkásnővel, akik arra kérték, hogy ne zárja be az üzemet, hanem folytassák a munkát a kisebb házban? Eller néni – mert már negyvenegynéhány évesen is a legtöbben nénizték – még egyszer megpróbálta. De az ötvenes évek elején megjelent nála egy bizottság – az egyik tagját jól ismerte, aki szabadkozott, nem tehet arról, amit csinál – azzal, hogy hibát kell találniuk a „kapitalista üzem” könyvelésében. Majd azt is „rábizonyították”, hogy lopott fonalat vásárolt és dolgoztatott fel. Nem csak az üzemnek, az élete értelmének vetett véget a történelem. Köz-

ben ugyanis államosították a földjeit is, köztük azt, amit azon a pénzen vásárolt, amit a férje peres úton kártérítésként kapott a levágott lábáért a hanyagul eljáró orvostól. S mivel mama még mindig viszonylag fiatal volt, ezután egy darabig, akárcsak lánykorában, ismét bejárt Pestre dolgozni. A kötőgépekből néhány megmaradt. Ezek egyikén, születésem után néhány évig még – a családba fiatalasszonyként bekerült – édesanyám is „bedolgozott” egy szövetkezetnek. Ahogy tudom, mama a hatvanas években még ott volt a helyi kisipari szövetkezet alapításakor, de annak további fejlődése már nem az ő nevéhez kapcsolódik.

Kedves, igaz történetek

Emlékszel rám? – szólítanak meg még mindig hetvenöt-nyolcvan év körüli asszonyok az utcán, az orvosi rendelőben, és mesélik a nagymamámmal kapcsolatos történeteket. (Akire úgy mondják, hasonlítok.) Például azt, amikor 1943-ban olyan hideg tél volt, hogy a Guttman és társa tízezer pár sízoknit rendelt december elején, karácsonyig való leszállítással. Mariska néni – bár végigfutott rajta, hogy nem bírják kapacitással – odaállt a munkásai elé, és azt kérdezte: hajlandóak vagytok három műszakban, éjjel-nappal dolgozni, dupla fizetésért? Hogyne lettek volna hajlandók, hiszen milyen jól jött az a plusz pénz, éppen karácsonykor! Egy másik asz-

szony pedig azt mesélte el, hogy amikor egészen fiatal házasként felvették az Eller-kötődébe, és elsírta Mariska néni, hogy nincs hol lakniuk, az induláshoz kapott egy bizonyos összeget, amit évek alatt kellett letörlesztenie. Persze, hogy eközben esze ágában se volt más munka után nézni! Vagy – hogy mégse legyen ez a cikk olyan szomorú – egy tréfás anekdota: a kis sváb falu asszonyai gyakran kértek tanácsot a fiatalon is tapasztaltként tisztelt Eller Mariskától. Egy alkalommal Lizi arra panaszkodott, hogy bár jó ember a férje, ha iszik, nem lehet kibírni. A nagymamám adott neki valamilyen gyógyfűvet, hogy Lizi tegye bele a borba, és meglátja, a férje megutálja az italt. Jön másnap Lizi, hogy jaj, Mariska néni, a férjem tegnap egész nap a végén ült, és azt kiabálta: soha többé nem eszik lecsót. A bort ugyanis a lecsó mellé itta meg.

Nagynéném egyik legszebb emléke édesanyjáról annak negyvenedik születésnapja. A rezesbandát hívták meg a munkásai, és 1200 óriáskiflit süttettek a péknél a dísznótóroshoz. Mivel ez éppen december 2-ra esett, a lármára betoppant az akkori plébános is, kérve, hogy advent idején csendesebben vigadjanak. A mama azonban kedvesen meghívta őt is a multságba, és szabadkozott, nem ronthatja el az emberek jó kedvét, akik neki akartak örömet szerezni.

Nagy köténye volt édesanyámnak, sokan befértek alá – mondja ma a lánya, és könnyek jelennek meg a szemében. Majd, amikor pár nap múlva felhívom, hogy olvassa el a kész cikket megjelenés előtt, hátha valamit eltertettem, még gyorsan sorolja: azt nem felejtettem el elmesélni, hogy a „telepeseknek” is pártját fogta? Pedig az elsők, akik a kitelepített svábok helyére érkeztek, nem voltak valami szorgalmas emberek... Nem, nem felejtettem el, de nagymamám élete történetének a megértéséhez egy regényt kellene írnom, nem egy cikket.

Eller Erzsébet